

Hitlerbiografi, der koncentrerer sig om manden frem for begivenhederne. Det er imidlertid uforståeligt at et godt gammelt forlag kan udsende denne bog med god samvittighed.

IB DAMGAARD PETERSEN

Entscheidungsjahr 1932. Zur Judenfrage in der Endphase der Weimarer Republik. Ein Sammelband herausgegeben von WERNER E. MOSSE unter Mitwirkung von ARNOLD PAUCKER. Zweite revidierte und erweiterte Auflage. Schriftenreihe wissenschaftlicher Abhandlungen des Leo Baeck Instituts 13. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1966. xx + 615 s. 43/48 DM.

Hvori bestod det tyske jødespørgsmål i Weimarrepublikkens slutfase? Hvad var dets baggrund politisk, økonomisk, socialt og kulturelt, og hvorfor blev det brændende just da? Hvordan forklare den tyske antisemitisme? Hvor udbredt var den, hvor finder man dens modstandere, og hvad var årsagerne til, at de stod så svagt som tilfældet var? Hvorledes reagerede jøderne selv på udfordringen? Bedømtes situationen realistisk, eller var man tilbøjelig til at lukke øjnene for faren? Kunne der overhovedet i 1932 føres en saglig dialog mellem jøderne på den ene side og deres tyske landsmænd på den anden, eller var de forfulgte stilling ikke allerede før magtovertagelsen så undergravet, at der i virkeligheden ikke var meget mere at bevare? Det er nogle af de spørgsmål som forfatterne til kollektivværket »Entscheidungsjahr 1932« har sat sig for at besvare, og resultatet er ikke blot blevet et voluminøst og kundskabsmættet men også et væsentligt arbejde til belysning af diasporaens historie. Hertil får bogen yderligere perspektiv i kraft af undersøgelseernes relevans for en dybere forståelse af det demokratiske Tysklands opløsning og undergang.

»Entscheidungsjahr 1932« er udgivet af Leo Baeck Instituttet, stiftet i 1954 med forskningscentre i Jerusalem, London og New York og navngivet efter præsidenten for det i 1933 oprettede forhandlingsorgan, Reichsvertretung der Deutschen Juden. Baeck slap selv levende fra et to-årigt ophold i Theresienstadt og blev i 1945 den første præsident for emigrantorganisationen Council of Jews from Germany, der er grundlæggeren af Leo Baeck Instituttet, og som også har formuleret dets arbejdsprogram, nemlig udforskningen af de tyske og tysktalende jøders historie siden Oplysningstiden. Vi står således overfor en dybt engageret forskning, hvis udgangspunkt først som sidst må være den næsten lamkende bevidsthed om de tyske jøders udslættelse ikke 25 år efter at deres lange kamp for ligeberettigelse var blevet kronet med sejr. Der ligger i denne viden et sjæleligt påtryk over forfatteren som i allerhøjeste grad vanskeliggør en kritisk holdning til stoffet og som let kan forføre ham til alene at betragte mellemkrigsårenes tysk-jødiske relationer under tilintetgørelseslejrenes synsvinkel. Men der stod den gang ingen steder at læse, at tyvernes folkelige antisemitisme og senere trediveernes statsdirigerede diskrimination uomgængelig ville udvikle sig til fyrrernes folkedrab og Endlösung, og det forrykker hele vurderingsgrundlaget for krisen, såfremt et sådant perspektiv indføres i de samtidige overvejelser. Problemet er naturligvis allestedsnærværende i et arbejde der som det foreliggende søger at gøre status i 1932, året før katastrofen, men

det må konstateres, at kollektivet af historikere, økonomer, socialpsykologer og sociologer har løst det på tilfredsstillende måde. Naturligvis træffer man på jødisk apologi, og sine steder kan kampårenes agitation imod antisemitterne slå vel kraftigt igennem i problemstillingerne, men i det store og hele svigter forfatternes kritiske sans ikke, og de forstår at holde den nødvendige distance til deres lidelsesfulde tema.

»Entscheidungsjahr 1932« består af ialt 14 afhandlinger, grupperet omkring emnekredse som jødernes sociale og økonomiske stilling, antisemitismen som sociologisk og socialpsykologisk fænomen, kirkens og partiernes holdning til jødespørgsmålet og jødernes reaktion på hadkampagnen, herunder den jødiske Abwehrkampf; bindet indeholder talrige dokumenter, og der sluttes med en særdeles fyldig bibliografi. Blandt de mere dybtgående undersøgelser noterer man sig især Esra Bennathans »Die demographische und wirtschaftliche Struktur der Juden«. Afhandlingen giver et klart billede af en jødisk befolkningsgruppe, der i begyndelsen af trediverne var i absolut tilbagegang trods en kraftig tilstrømning af østeuropæiske jøder; den domineredes af de ældre årgange, havde svært ved at tilpasse sig industrisamfundets nye former p. g. a. sin skæve og forældede erhvervsstruktur med den ensidige koncentration i de selvstændige og frie fag og var af samme grund yderst ømfindtlig overfor de vekslende konjunktursvingninger. Da krisen satte ind, blev konkurrencen skærpet og bragte jøderne i konflikt med den politisk indflydelsesrige middelklasse – nazisternes fremmeste rekrutteringslag. De fleste jøder var således efter Bennathans mening allerede før 1933 et overflødigt element i den tyske økonomi, og han konkluderer, at da jøderne under Hitlerstyret trængtes ud af erhvervslivet, efterlod de sig ingen nævneværdige huller; de mange småbutikker og værksteder blev da heller ikke overtaget af »arier« men simpelthen nedlagt.

Samtidig med undermineringen af jødernes økonomiske grundlag svækkedes også deres politiske basis, et forhold W. E. Mosse behandler oversigtsmæssig i »Der Niedergang der Weimarer Republik und die Juden«. Her understreges endnu engang jødernes skæbnefællesskab med det demokratiske Tyskland. De støttede republikken massivt, fordi den stod for de liberale tanker som havde muliggjort deres emancipation, og fordi den alene dannede bolværket imod realiseringen af de nationale og völkische gruppers racistske program. Derfor blev de også identificeret med Weimarregimet, og da dette styrtede sammen, blev de revet med i dets fald. Da var problemet imidlertid alene, hvilken særbehandling jøderne ville blive underkastet, for en undtagelseslovgivning var i alle tilfælde blevet resultatet, mener Mosse, selvom det ikke var nazisterne, men de konservative eller militære som havde overtaget republikkens fallitbo. Samtidig påpeger han dog, at diskussionen om jødernes stilling endnu i 1932 ikke var et politisk stridsspørgsmål af første rang, men at det alene blev farligt, da de ekstreme og dynamiske højregrupper under nazisterne kom til magten. Ikke uventet konstaterer han, at det ikke var antisemitismen, men depressionen der resulterede i stemmeskredet til højre, men det noteres på den anden side, at nazisternes racisme altså ikke forhindrede vælgerne i at tilslutte sig partiets program.

Mosses betragtninger savner hyppigt dokumentation, og det er derfor heldigt, at flere af dem tages op til nærmere undersøgelse i G. L. Mosses »Die

deutsche Rechte und die Juden«, af Kraus og Thieme i to korte stykker om den katolske og protestantiske kirkes syn på jødespørgsmålet og i Wieners og Knütters redegørelser for centrums- og venstrepartiernes holdning. Hovedkonklusionen er her, at antisemitismen var vidt udbredt og i hvert fald latent til stede overalt, og at der selv i de grupper hvor man skulle forvente at finde en fast frontstilling mod jødehadet – f. eks. blandt socialdemokraterne og indenfor kirken – herskede en udbredt passivitet og en overmåde ringe forståelse for spørgsmålets betydning i kampen for at bevare republikken. Det var så meget mere betænkeligt, som flere og flere grupper og organisationer, der ikke tidligere havde været modtagelige for den racistiske smitte, bukkede under i begyndelsen af trediverne. Et talende eksempel herpå var det liberale Deutsche Demokratische Partei, der med god grund gik for at være jødernes parti par excellence, og som tyverne igennem havde ført en bevidst agitation imod en racediskriminerende politik. Malet i sønder mellem ekstremistpartierne mistede ledelsen i 1930 besindelsen og forlod de gamle bastioner for at slutte partiet sammen med et par mindre, nationale og antisemitiske partidannelser. Ganske vist varede flirten med de racistiske tanker kun kort, men den turde være særdeles symptomatisk for nedbrydningen af de demokratiske kræfter i republikkens slutfase.

I kampen mod antisemitismen kom jøderne således i det store og hele til at stå alene. Deres reaktioner overfor denne isolation og deres forsøg på at afvende truslen er skildret af Loewenstein og Paucker i »Die innerjüdische Reaktion auf die Krise der deutschen Demokratie« og i »Der jüdische Abwehrkampf«. Der fremlægges her et overvejende nyt stof på grundlag af hidtil ubenyttede kilder, og fremstillingerne hører til de mest læseværdige i bogen. I fokus står meningsbrydningerne imellem de forskellige jødiske grupper – herunder striden mellem zionisterne og »assimilationsjøderne« – uden at der tages parti i dette til tider ret så bitre opgør om veje og midler og skyld og ansvar. Informations- og propagandaapparatet C.V. (Centralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens) og dets kontor for »black propaganda« B.W. (Büro Wilhelmstrasse) omtales udførligt, men konklusionen på agitationsarbejdets resultater er mørk: Det var dømt til at mislykkes i en tid hvor fornuftsbetonede argumenter var veget for irrationalisme og vold.

HANS KIRCHHOFF

HELMUT GENSCHEL: Die Verdrängung der Juden aus der Wirtschaft im Dritten Reich. Göttinger Bausteine zur Geschichtswissenschaft Band 38. Göttingen, Musterschmidt-Verlag, 1966. 337 s. 48 DM.

Mens litteraturen om die Endlösung – Hitlers udryddelse af de europæiske jøder – er særdeles omfattende, har langt færre forskere interesseret sig for den nazistiske jødeforfølgelse i årene op til krigen. Helmut Genschels disputatsarbejde opfylder derfor et væsentligt behov. Forfatteren har ikke kunnet udnytte »Entscheidungsjahr 1932«, der ville have overflødiggjort hans indledning, men hans afhandling kan nu læses som en naturlig fortsættelse på Esra Ben-nathans arbejde.

Udgangspunktet er middelstandens antisemitisme med dens frygt for jødisk